

prevodilac

**Časopis za srpsku i stranu filologiju,
opštu i primenjenu lingvistiku,
leksikografiju i traduktologiju
(istorija, teorija, kritika, didaktika prevođenja,
status i organizacija prevodilačke profesije)**

SVESKA

58

2007.

**Udruženje naučnih i stručnih
prevodilaca Srbije**

Beograd

СЕДАМНАЕСТА КЊИГА АКАДЕМИЈИНА РЕЧНИКА

Речник српскохрватског књижевног и народног језика, књ. XVII: одвркао
– Опово, израђује ауторски колектив Института за српски језик САНУ,
изд. САНУ, Београд 2006. године, стр. I–CXIII + 800.

Ако нисте прецизно или уопште знали шта у ритмичној народној песми „Коленике, коленике, вретено!“ значи реч *коленика* (а можда будуће генерације неће знати ни шта значи *вретено*), отворите 9. књигу *Речника* Српске академије наука и уметности и добићете потпуну информацију. Или, ако нисте знали да ли је лексика Срба у Хрватској ближа данашњем *српском* или данашњем *хрватском* језику, знаћете, опет, ако пажљиво читате било коју од 17 књига овога речника који доноси тачне и прецизне податке о употреби сваке речи.

Да велики Академијин речник заиста представља кондензовано духовно и

материјално искуство народа исказано језиком, посведочиће нам и пример из 17. тома који илуструје једно од значења одреднице *односно*, а који нас не може оставити потпуно спокојним: „Хоће ли Европа да од свога ... изобиља позајми Србији односно малену суму новца?“. Ову реченицу доноси лист за политику, науку и књижевност „Шумадија“ у години 1876. а на стр. 101. Да случајно прилошко значење речи *односно* није у савременом језику у извесној мери застарело, помислили бисмо да је то јуче у медијима изговорио неки члан наше садашње Владе, потпредседник, рецимо. У сваком случају, реченица нас може само да опомене или увери да се нисмо сувише променили, бар у економској зависности.

У историји лексикографије модерног српског језика три су битна речничка остварења – једнотомни *Српски рјечник* (прво и друго издање) Вука Караџића, шестотомни *Речник српскохрватског књижевног језика* Матице српске и (још недовршени) вишетоми *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* Српске академије наука и уметности (до сада изашло 17 томова, а предвиђа се који више од 30). (Четврто значајно дело ове врсте, које чекамо у овој години, требало би да буде једнотомни *Речник српског језика* Матице српске). Док је Вуков Рјечник имао потешкоћа да се, као подлога у којој је формулисана језичка и правописна реформа, избори за нови књижевни језик који прекида са дотадашњом традицијом (присталице те традиције и данас су с времена на време огласе) и док је, у једном делу јавности оспоравани Матичин шестотомник, после трећег тома, доживео раскид са делом сарадника и суиздавачем (Матицом хрватском) – дотле је доскора изгледало да ће Академијин тезаурус, иако, стицајем неповољних друштвено-историјских околности, смештен у изузетно широк временски размак израде (1. књига изашла је 1959. године, главни уредник Александар Белић) нормално бити доведен до краја. Но, по свему судећи, и њега су почеле да прате озбиљне невоље, а једна од њих је и начелне природе: да се назив језика тога речника – *српскохрватски* – више номинално не појављује под тим именом. (За њега би практично важила она „Политикина“ реклама, парафразирана, наравно: Кад кажем *српскохрватски*, мислим *српски*.) Искрено, уз бојазан да будем погрешно схваћена, од промене имена данас је за српску језичку и националну културу далеко важније да се Речник ради, да редовно излазе квалитетни нови томови, и да се он, дакако, у догледно време заврши. Тако ће на основу његове обимне грађе (преко 8 милиона картица) и текста моћи да се израде различити мањи, једнотомни и вишетоми модерни речници српског језика.

Да подсетимо – идеја израде овог речника везује се за име Стојана Новаковића (у време владавине краља Александра Обреновића), за годину 1893, када је он упутио предлог Српској краљевској академији, а тај предлог прихваћен, да се прикупља грађа за велики академијски српски речник, што је (како је у више наврата истицала Ирена Грицкат, дугогодишњи уредник Речника) било у складу са тадашњим европским научним струјањима која су испољавана посебном бригом

о националним културним вредностима. Тада је формиран Лексикографски одсек који отпочиње са ентузијазмом рад на ексцерпцији речи из књижевних, историјских, етнографских и других штампаних дела, часописа, новина, закона, уџбеника и др., као и на прикупљању речи из народних говора, сређивању прикупљене грађе и сл. Истовремено се ради на разради концепције и методолошким упутствима, на тзв. огледним свескама за израду будућег речника. Прикупљање лексике се повремено прекида – у време два балканска и два светска рата. Започети посао мења свој основни профил стварањем Југославије и приближавањем српског и хрватског језика у заједнички књижевни језик широко засноване стандардизације. То су друштвено-историјске околности које су, из данашње перспективе посматрано, нажалост, промениле назив језика у наслову Речника; уместо српског (свакако и проширењем ексцерпирани лексике) добили смо речник српскохрватског језика.

Иако су деведесетих година 20. века од српскохрватског језика раслојавањем настали политички нови језици, засад: *српски*, *хрватски*, *босански*, грађа која је до тада ушла у Академијин речник остаје (као баштина и српског народа) основица за израду даљих књига, али се неће даље попуњавати лексиком нових аутора који пишу другим језицима изван српског. У току стогодишњег прикупљања лексичке грађе, картотека Речника САНУ формирала је огромно богатство вишеструко функционалног аутентичног материјала непроцењиве научне и културне вредности.

Најновија, седамнаеста књига Речника САНУ, упркос свим недаћама (кадровским, материјалним) које су отежавале рад на њој, коначно се, крајем прошле године појавила у књижарским изложима. Корисницима и знатижељним љубитељима лексикографских дела, посебно стручној и научној јавности на просторима српског језичког простора западног Балкана, а и шире, биће од пресудне важности, пре свега, близу десетак хиљада обрађених и семантички прецизно описаних речи српског језика, колико их овај том доноси, од којих се велики број први пут појављује речнички третиран у штампаном виду. Такво обиље речи са аутентичним подацима о њиховој територијалној и временској употреби, те минуциозним описом примарних и секундарних значења, подзначења и стилских нијанси насталих различитим метонимијским, метафорским или другим језичким механизмима, по начину дескрипције и јасном методолошком поступку обраде речи доступно је сваком образованом и писменом човеку било које струке и усмерења. Грандиозно дело наше културе осим богате садржине коју нуди, података о стандардном изговору (акценту) речи, грматичкој припадности, етимологији и другим референтним одликама лексичких јединица понаособ, пружа и слику о развоју књижевног израза и јединствености модерног језика, о његовој творачкој снази и даљој динамици.

Кад се у јавности помене Речник САНУ, обично се критикује његов „превазиђени“ назив, а кад је у питању садржај, неупућени у њему најрадије

траже дијалекатску лексику „свога краја“ трудећи се да се сете баш речи које у њему случајно нема (врло често то буде, на њихово изненађење, само неки маргинални турцизам). А његов квалитет није само у географској свеобухватности, него понајпре у његовој дубиозности која нуди панорамску слику развоја нашег језика, са свим својим менама, узлетима и стагнацијама, заблудама или мудрим одлукама разних књижевнојезичких договора (нпр. бечког, новосадског). Сви ставови изречени о нашем језику насумице, који се не ослањају на фактичко стање структуре језика и његове употребе – а ту структуру најпотпуније представља управо обимна грађа Речника САНУ – имаће своје мањкавости и неће нас извести на прави пут.

Тзв. велике речи, богате садржајем, дају праву слику способности језика да искаже и најсуптилније односе у стварном и виртуелном свету, његову развојну прилагодљивост високим облицима културног живота и нужну интелектуализацију при том. У том смислу, сваки том Академијина речника доноси речи чија полисемичност иде на десетине значења или на стотине фразеолошких израза. Обрада речи типа *бити* (у 1. тому), *ватра* (у 2. тому), *глава*, *гледати*, *говорити* (у 3. тому), *земља* (у 6. тому), *имати* (у 7. тому) ... *ништа*, *нога* (у 15. тому), или, на пример, у 17. тому: *одговарати*, *односити*, *око*, *окренути*, *округао*, *окупирати*, *олово*, *олтар*, *омерити*, *он*, *онај*, *онако*, па и *опанак* (који многи сматрају симболом србијанског виталног националног бића) захтева посебан интелектуални и стручни напор да би се допрло до семантике у најразличитијим парадигматским и синтагматским односима тих речи.

Ако бисмо у 17. тому тражили такву „битну“ реч (сада у српском језику постоји неолошки синтагматски термин „битни догађај“), то би свакако била лексема *око* – у последњој редакторској секцији коју је за живота урадио наш највећи савремени лексикограф – Митар Пешикан – човек који је на Речнику САНУ радио пуне 42 године, научнички занесено, са страшћу и фасцинантним лексикографским знањем и тешко поновљивим умећем. Под његовим руководством била је свакоме част радити овај речник. Данас, десет година после његове смрти чини нам се да у томе име и неке симболике; нама који смо имали ту срећу да са њим сарађујемо и од њега учимо, изгледало је да његово „око“ све види и све (у лексикографији) уме да реши. Неће се у фразеолошкој структури српског језика моћи заобићи податак (до кога се долази у 17. књизи Речника) да *око* у српском језику има око 180 различитих фразеолошких обрта и идиома, или 12 страница двостубачног густо штампаног текста великог формата. За двојезичну лексикографију, за преводиоце, а и све друге који пишу, то је право богатство и велика олакшица у раду.

Неупућенима у лексикографију мање је познато да се и у свету велики академијски речници, типа тезауруса, раде управо око сто година. Речник САНУ се израђује тимски, коауторски, у више фаза: обрада грађе, помоћна редакција, редакција и две суредкције. Основни текст утврђује се у фази редакције, за коју се

сноси одговорност за квалитет израде. До сада је у изради седамнаест томова радило нешто више од 100 сарадника. У изради последњег, 17. тома учествовала су у мањем или већем обиму (а ти подаци су дати на нултом табаку) 23 истраживача чија имена заслужују да буду поменута. То су – *уредници књиге и чланови Уређивачког одбора*: Митар Пешикан, Даринка Гортан-Премк, Егон Фекете, Милица Вујанић, Петар Сладојевић, Олга Цвијић, Милосав Тешић, Милица Радовић-Тешић, Милорад Симић, Стана Ристић, Никола Рамић, Васа Павковић, Рада Стијовић, Љиљана Ного; *учесници у обради и помоћној редакцији*: Гордана Вушовић-Радивојевић, Звездана Павловић, Радојка Дринчић-Вуксановић, Радмила Жугић, Милосав Чаркић, Олга Сабо-Јерков, Неђо Јошић, Владо Ђукановић, Михаило Шћепановић. Рецензенти књиге су били: академик Милка Ивић и Егон Фекете који су пажљиво прочитали 4 500 страница рукописног текста. Компјутерску припрему текста урадио је Давор Палчић. Израду и штампање Речника САНУ финансира у потпуности Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије.

Као и у сваком тексту ове врсте, и овде ће се поткрасти понеке грешке, превиди и пропусти, који се нужно јављају у овако замашном и сложенем раду. Верујемо да њихов број није велики и настојимо да их буде што мање.

Приликом недобронамерног куђења овога речника – а данас је то распрострањена појава – ваља имати на уму да се пред његовом садржинском грандиозношћу и поузданошћу података, уверени смо – нико неће прославити. Напротив.

Милица Радовић-Тешић